

СОЦІАЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-10-74-7>

УДК 027.9.02(091)(477.8)"18"М.Павлик(093.2)

Чирук Є.Г.

Львівський національний університет імені Івана Франка

НАРОДНА ЧИТАЛЬНЯ У БІБЛІОТЕЧНІЙ КОНЦЕПЦІЇ МИХАЙЛА ПАВЛИКА

Анотація. До наукового обігу вводяться рукописні та друковані матеріали М. Павлика, які розкривають історію створення західноукраїнських народних читалень. Окреслено діяльність дослідника щодо вивчення напрямів роботи читалень, засади оптимізації їх діяльності. Особливу увагу звернено на анкети, які уклав М. Павлик з метою відображення стану народних читалень кінця XIX ст. Анкети охоплювали питання про створення читальні, її засновників, кількість членів, членські внески, прибутки та витрати читальні, її приміщення, періодичність засідань, кількість осіб на засіданнях, перелік членів осередку, їх соціальний стан, склад фонду, його затребуваність, тематику обговорень у читальнях, ставлення громадської влади та інтелігенції до читалень, перспективи розвитку читалень, читацькі інтереси різних читацьких груп, зокрема жінок.

Ключові слова: Михайло Павлик, бібліотечна діяльність, історія бібліотечної справи, народна читальня, анкета.

Chyruk Yevanhelina

Ivan Franko National University of L'viv

PUBLIC READING ROOMS IN THE LIBRARY CONCEPTION OF MYKHAILO PAVLYK

Summary. The handwritten and printing materials of M. Pavlyk, which reveal the history of creation of Western Ukrainian public reading rooms, are introducing to the scientific circulation. An activity of the researcher in relation to the study of work directions of reading rooms, principles of their reorganization is described. The history of the preparation and the base of sources, in particular, the annuals of Galician Ukrainian and Polish periodicals and reports about public reading rooms and church brotherhoods in Galychyna, for the publication of the edition "About Ruthenian-Ukrainian Public Reading Rooms" are covered. A special attention is turned on the questionnaires that were concluded by M. Pavlyk with the aim of reflection of the state of public reading rooms of the end of nineteenth century. The questionnaires were covered the issues of the reading room foundation, its founders, the number of members, membership fees, income and expenses of the reading room, its premises, the frequency of gatherings, the number of people on gatherings, the list of members of the section, their social status, the list of books and newspapers, their popularity, conversation topics in reading rooms, attitudes of public authorities and intellectuals towards reading rooms, perspectives of the reading rooms development, women's reading interests. The views of M. Pavlyk, according to which reading rooms should first of all be such an association, that would take care of all public interests in the village and satisfy all the needs of the workers, and, of course, would be concerned with the education and development of the natural abilities of the people, were investigated. The ideas of M. Pavlyk concerning on the organization of premises, structure, reading room employees, as well as the creation of a regional Society for the public reading rooms and calls for practically implementing of his project are presented.

Keywords: Mykhailo Pavlyk, library activities, history of libraries, public reading room, questionnaire.

Постановка проблеми. Одним із вагомих аспектів наукових досліджень відомого громадського та культурного діяча, першого бібліотекаря НТШ М. Павлика була історія розвитку народних читалень. Ретельне вивчення цієї проблеми М. Павлик здійснював упродовж тривалого часу. Дослідник зібрав вагомі статистичні дані та сформував власне бачення розвитку народних читалень, яке висвітлив у своєму друкованому доробку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальний огляд друкованих праць М. Павлика про організацію читалень у процесі вивчення його біографії, літературної та журналістської діяльності принагідно подали П. Ящук [15], М. Лозинський [6], В. Качкан [4], інші дослідники обмежилися лише стислими згадками про них. Неопубліковані матеріали М. Павлика до історії написання праці «Про русько-українські народні читальні» [13], які зберігаються у відді-

лі рукописів ЛННБ України імені В. Стефаника, охарактеризував Є. Гуменюк у статті «Архів М. Павлика» [2].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Погляди М. Павлика щодо історичних обставин, принципів організації народних читалень в Західній Україні у кінці XIX ст., а також способів покращення їх діяльності на сьогодні не були предметом спеціальних наукових розвідок і, відповідно, вичерпно не досліджені.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є комплексне вивчення народної читальні у бібліотечній концепції М. Павлика.

Виклад основного матеріалу. Робота над працею «Про русько-українські народні читальні» М. Павлика тривала упродовж майже чотирьох років [11, с. 298]. В архіві М. Павлика відкриті чотири її варіанти. Передбачалось, що праця охоплюватиме дві частини, однак друга частина так і не була опублікована. М. Павли-

ку доводилось постійно переробляти зміст праці у зв'язку з невизначеністю виду майбутньої публікації – стаття у періодичному виданні чи окреме видання. Перший варіант роботи був підготовлений до друку ще 1885 р. під назвою «Руські народні читальні і таке інше в Галичині й на Буковині» [9]. Згодом М. Павлик ще двічі доопрацьовував матеріал, що, відповідно, позначалося на назві. І лише в 1887 р. остаточний, четвертий, варіант вийшов окремим виданням «Про русько-українські народні читальні». Перша частина праці розкривала історичне тло, а друга передбачала розгляд конкретного стану читалень на Західній Україні, зокрема напрямів їх діяльності, кількості членів, фонду тощо.

Джерельною базою дослідження М. Павлика стали близько 200 річників галицьких українських і польських періодичних видань, зокрема газети «Руська рада», «Діло», «Батьківщина», «Шкільної часописі», а також інші матеріали. Частина цього зібраного матеріалу так і не була опублікована [2, с. 133].

В архіві М. Павлика окремим комплексом відклалися звіти про народні читальні і церковні братства в Галичині, складені на основі розісланої весною 1884 р. за посередництва Етнографічно-статистичного гуртка при Академічному братстві у Львові анкети [2, с. 133]. На сьогоднішній дискусійним є питання щодо авторства цієї анкети. На думку одних вчених, її розробником був М. Павлик [2, с. 133], натомість лист І. Франка до вчительки К. Попович, який опублікував М. Возняк, вказує на авторство І. Франка [1, с. 71]. Анкета складалася з 18 пунктів і вміщувала питання про час заснування читальні, кількість членів, книг, число книговидач упродовж року, перелік періодичних видань, які передплачує читальня, річні видатки на придбання книг, стан каси читальні і розмір витрат на її утримання тощо» [7]. М. Павлик залучив до аналізу зібрані 78 звітів, які стали статистичною базою для його праці.

Важливим етапом дослідження М. Павлика стала розробка на початку 1885 р. нової, значно ширшої анкети для збирання матеріалів про читальні, яка збереглась у двох варіантах [8]. Другий, доповнений варіант, охоплював 46 питань і був розрахований на поглиблене вивчення читалень. Анкета повинна була висвітлити якісний фонд читалень, популярні та непопулярні книги, потреби читачів, розвиток художньої самодіяльності при читальнях, вплив читання на ставлення народу до держави, суспільного ладу, громадських порядків, противників читалень, шляхи розвитку читалень. Отже, програма опитування була досить складною, саме тому М. Павлик відмовився від його здійснення [2, с. 134].

Додатком до праці М. Павлика були надруковані «Питання про читальні» з підписом «Редакція Наукової бібліотеки» [12]. Анкета охоплювала 23 питання про створення читальні, її засновників, кількість членів, членські внески, прибутки та витрати читальні, її приміщення, періодичність засідань, кількість людей на засіданнях, перелік членів осередку, їх соціальний стан, перелік книг і газет, їх популярність, тематику розмов у читальнях, ставлення до читалень громадської влади та інтелігенції, перспективи розвитку читалень, читацькі інтереси жінок. Окремі питання

потребували відповіді про наявність в селі музик, авторів текстів співанок, хору, театру.

Власне бачення щодо авторства анкети представив М. Возняк, який вважав її відгомонам «Питань о читальнях і о братствах церковних», укладених І. Франком у 1884 р. Науковець стверджував: «Якщо взяти до уваги, що книжка Павлика вийшла у видавництві, редагованому Франком, а далі, що Франко й редагував книжку Павлика, який тоді у Кракові описував бібліотеку Юзефа Крашевського, й на сторінках 172–173 книжки Павлика дав примітку про Володимира Навроцького з своїм підписом, Франкове авторство «Питань про читальні» безсумнівне» [1, с. 58]. Таку ж позицію поділяє бібліограф М. Мороз у бібліографічному посібнику творів І. Франка [3, с. 193], посилаючись на статтю власне М. Возняка та «Переписку Михайла Драгоманова з Михайлом Павликом». Проте останнє джерело не можна вважати підставою для висновків про авторство питальника, адже М. Павлик у листі до М. Драгоманова 19 грудня 1887 р. писав лише наступне: «Фр-ко з «Читалень» багато дечого пропустив, між іншим і (маленьку) передмову. Замість докладнішого оповідання про рух у Львові з 1875–1879 р., вставив свої уваги – коротші та ширші, котрі ліпше підходять до цілого» [11, с. 212].

Порівняльний аналіз питань рукописних анкет М. Павлика, які зберігаються у відділі рукописів ЛННБ України імені В. Стефаника, та анкети, яку опублікувала редакція «Наукової бібліотеки», свідчить, що багато з них є ідентичними або ж переграються. Найімовірніше, що тісна багаторічна співпраця М. Павлика та І. Франка щодо створення бібліотек та читалень у Галичині спричинила й спільну розробку питань анкети. Ще одним аргументом на доказ цього твердження є той факт, що надіслані відповіді мали бути використані у другій частині книги «Про русько-українські народні читальні». Також прикметним є те, що у другому рукописному варіанті анкети М. Павлика є авторське виправлення дати в питанні про кількість членів читальні «дня 1-ого (13-ого) лютого 1885» на «дня 1-ого (13-ого) січня 1888 р.» [7, арк. 3], яка повністю ідентична даті аналогічного запитання опублікованих «Питань про читальні».

У першій частині роботи «Про русько-українські народні читальні» М. Павлик на тлі українського культурного поступу часів приналежності Галичини до Австро-Угорщини розглядає історію створення перших читалень, зокрема слов'янської читальні в Коломиї [13, с. 40], відкриття у 1861 р. «Рускої Бесіди» в «Народному Домі» у Львові. За твердженням М. Павлика, першим і майже єдиним популяризатором руських народних читалень, опертих на статуті, був І. Наумович [13, с. 101], організоване яким у 1875 р. Товариство ім. Качковського мало одним зі своїх завдань відкриття читалень. На жаль, члени «Просвіти» дуже мало долучились до цієї справи, заснувавши у 1871–1878 рр. усього шість читалень із 169 існуючих на цей час в Галичині та Буковині [13, с. 114–115]. Відтак М. Павлик розглядає загальний стан перших читалень цього першого періоду та вказує на причини їх слабого розвитку й занепаду. З початком 1880 р. новий народницький і поступовий

рух серед ширшого кола української інтелігенції, на думку М. Павлика, «поміг покласти під читальні головну й міцну основу – спільність, братане інтелігенції з народом» [13, с. 176].

Активна діячка феміністичного руху, письменниця Є. Ярошинська у листі до М. Павлика високо оцінила його працю: «Дякую Вам сердечно за Ваші «Читальні», котрі мені дуже сподобались, бо й справді можуть ся сподобати, так красно суть написані. Найширша прихильність до народа, воля помочи ему досягнути самостійності й просвіту пробивають ся в сім Вашім творі, а суть то два фактори, котрі всім народолюбивим людям до серця проговорят» [14, арк. 83в].

Дослідження М. Павлика, на думку окремих науковців, стало першою синтетичною працею про українські народні читальні в Галичині і на Буковині. У ній автор поставив низку важливих і актуальних для свого часу запитань про масштаби і перспективи розвитку народного освітнього руху, його зв'язок з іншими формами і виявами громадського і культурного життя, кількісні та якісні читацькі запити селян, книжкові фонди та матеріальні засоби народних читалень, перешкоди для їх розвитку та ін. [2, с. 131].

Сфера зацікавлень М. Павлика не обмежувалася лише історією розвитку читалень та їх тогочасним станом, а й включала способи та методи їх оптимальної реорганізації. Так, у 1890 р. у ч. 10 часопису «Народ» була вміщена його стаття «Про перестрій руских читалень» [10], де автор закликає громадськість звернути увагу не лише на моральний, а й матеріальний бік життя українського народу, покращення якого М. Павлик тісно пов'язував з читальнями. Саме в народних читальнях – просвітніх спілках серед народу – селяни та робітники мали б навчитися спільності, насамперед в господарстві. Натомість українська інтелігенція, за висловом М. Павлика, «і доси дбає тільки про те, щоби в читальнях нарід читав єї книжочки та газети, слухав єї ради та помогав їй супротив єї ворогів» [10, с. 141], а до справ самого селянина зовсім байдужа. Саме тому робітники покидають членство у читальнях. Звернення ж їхньої уваги до польських «Kółek rolniczuch», де найбільшу вагу покладено на матеріальну допомогу членам, М. Павлик вважав небезпечним, адже за цими гуртками знаходились польська шляхта та вище латинське духовенство, вплив яких міг розірвати зв'язок українських селян і робітників з українською інтелігенцією та самим народом [10, с. 142].

Вихід із ситуації автор вбачав у перебудові та належній організації роботи читалень. Згідно з його концепцією, читальня насамперед повинна бути таким товариством, яке б опікувалося усіма громадськими інтересами в селі і задоволь-

няло усі потреби робітників, та, звичайно, займалось просвітою та розвитком природних здібностей населення [10, с. 142]. Для оборони інтересів громади М. Павлик пропонував створити повітовий виділ для читалень, де на зборах представників читалень вирішувалися б усі справи робітників повіту. Також автор вважав за доцільне мати в кожному повіті приміщення для проведення загальних повітових зборів та повітової бібліотеки й утримувати два урядники, які б вели спільні справи читалень цілого повіту та координували їх роботу [10, с. 143].

Для покращення організаційної діяльності усіх українських читалень в Галичині М. Павлик доводив необхідність створення крайового Товариства для руских читалень, схожого на польське «Towarzystwo Kółek rolniczuch», з тією відмінністю, що тут звичайні члени окремих читалень мали вирішувати самі, які книги й газети їм потрібні; вибирати членів повітових виділів для читалень і своїх представників на загальні збори Товариства. Центральний Виділ цього крайового товариства допомагав би читальням усім необхідним та був би посередником між окремими читальнями і львівською та австрійською владами. У компетенції Виділу було б також видання Вісника для руских читалень. На завершення М. Павлик закликав на зборах «знатних Русинів» почати практично реалізовувати його проект [10, с. 143].

Задекларована М. Павликом проблема наприкінці XIX ст. була дуже актуальною. Вже у ч. 16 часопису до дискусії приєднався О. Колесса у статті «Перестрій руских читалень на підставі зміни статута тов. «Просвіти» [5]. Тут автор, називаючи проект М. Павлика «добрим в засаді», говорить про непрактичність задуму створення нового товариства й доводить необхідність затвердження нового, актуального статуту «Просвіти», за яким би вона не лише створювала читальні, а й реорганізовувала їх [5, с. 237]. У примітках до статті О. Колесси від редакції «Народу» М. Павлик знову долучається до дискусії і все ж таки обумовлює потребу створення саме нового товариства, яке було б вільне від політики і мало б на меті реальну просвіту та економічний розвиток народу [5, с. 237].

Висновки і пропозиції. Викладений матеріал є підставою для ствердження вагомості роботи М. Павлика в царині популяризації знань серед українського народу, формування його інформаційної культури, вивчення в цьому контексті ролі народних читалень. В історії бібліотечної справи дослідник розкрив засадничу роль читалень у зростанні культурного рівня і матеріального добробуту українського народу та розробив чіткий план дій щодо покращення їх координації та ефективності діяльності.

Список літератури:

1. Возняк М. Листи Івана Франка до Климентії Попович. *Іван Франко* : статті і матеріали. Харків : Вид-во Харк. держ. ун-ту ім. О.М. Горького, 1952. Зб. третій : 1951–1952. С. 54–92.
2. Гуменюк Є.М. Архів М. Павлика. *Бібліотекознавство й бібліографія на службі науки* : зб. наук. пр. Київ : Наук. думка, 1979. С. 129–146.
3. Іван Франко : бібліографія творів 1874–1964 / склав М.О. Мороз ; Львів. держ. наук. б-ка, Ін-т літератури ім. Т.Г. Шевченка АН УРСР. Київ : «Наук. думка», 1966. 447 с.
4. Качкан В.А. «Я від вас ніколи нікуди не йшов...» (Михайло Павлик – пресознавець). *Українське народознавство в іменах* : навч. посібник : у 2 ч. Київ : Либідь, 1994. Ч. 1. С. 124–142.
5. Колесса О. Перестрій руских читалень на підставі зміни статута тов. «Просвіти». *Народ*. 1890. Ч. 16. С. 237–239.

6. Лозинський М. Михайло Павлик: його життя і діяльність. Відень : Накладом Союзу визволення України, 1917. 24 с.
7. Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника. Відділ рукописів. Ф. 160. Спр. 64.
8. Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника. Відділ рукописів. Ф. 160. Спр. 65.
9. Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника. Відділ рукописів. Ф. 160. Спр. 145.
10. Павлик М. Про перестрій руских читалень. *Народ*. 1890. Чис. 10. С. 141–144.
11. Переписка Михайла Драгоманова з Михайлом Павликом. (1876–1895) / зладив Михайло Павлик. Чернівці, 1912. Т. V : 1886–1889. 414, VII, [2] с.
12. Питання про читальні / редакція «Наукової Бібліотеки». *Про русько-українські народні читальні* / зложив М. Павлик. Львів : З друкарні Тов. імени Шевченка, 1887. Ч. 1. С. 185–188.
13. Про русько-українські народні читальні / зложив М. Павлик. Львів : З друкарні Тов. імени Шевченка, 1887. Ч. 1. 188 с.
14. Центральний державний історичний архів України у Львові. Ф. 663. Оп. 1. Спр. 205.
15. Ящук П.І. Михайло Павлик : літ.-критичний нарис. Львів : Книжково-журнальне видавництво, 1959. 144 с.

References:

1. Vozniak, M. (1952). Lysty Ivana Franka do Klymentii Popovych [Letters from Ivan Franko to Clementii Popovych]. *Ivan Franko: staty i materialy*. Kharkiv: Vyd-vo Khark. derzh. un-tu im. O.M. Horkoho, zb. 3: 1951–1952, pp. 54–92.
2. Humeniuk, Ye.M. (1979) Arkhiv M. Pavlyka [M. Pavlyk's archive]. *Bibliotekoznavstvo i bibliohrafiia na sluzhbi nauky* : zb. nauk. pr. Kyiv : Nauk. dumka, pp. 129–146.
3. Moroz, M.O. (compiler) (1966). Ivan Franko [Ivan Franko] : bibliohrafiia tvoriv 1874–1964. Kyiv : Nauk. dumka. (in Ukrainian)
4. Kachkan, V.A. (1994). «Ya vid vas nikoly nikudy ne yshov...» (Mykhailo Pavlyk – presoznavets) [«I have never gone anywhere from you...» (Mykhailo Pavlyk – press connoisseur)]. *Ukrainske narodoznavstvo v imenakh*: navch. posibnyk: u 2 ch. Kyiv : Lybid, ch. 1, pp. 124–142.
5. Kolessa, O. (1890). Perestrii ruskykh chytalen na pidstavi zminy statuta tov. «Prosvity» [Restructuring of Ruthenian reading rooms on the basis of change of the charter of the society «Prosvita»]. *Narod*, no. 16, pp. 237–239.
6. Lozynskyi, M. (1917). Mykhailo Pavlyk: yoho zhyttie i diialnist [Mykhailo Pavlyk: his life and activity]. Viden : Nakladom Soiuzu vyzvolennia Ukrainy. (in Ukrainian)
7. Lvivska natsionalna naukova biblioteka Ukrainy imeni V. Stefanyka [Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv]. Viddil rukopysiv, f. 160, spr. 64.
8. Lvivska natsionalna naukova biblioteka Ukrainy imeni V. Stefanyka [Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv]. Viddil rukopysiv, f. 160, spr. 65.
9. Lvivska natsionalna naukova biblioteka Ukrainy imeni V. Stefanyka [Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv]. Viddil rukopysiv, f. 160, spr. 145.
10. Pavlyk, M. (1890). Pro perestrii ruskykh chytalen [About the reconstruction of Ruthenian reading rooms]. *Narod*, no. 10, pp. 141–144.
11. Pavlyk, M. (compiler) (1912). Perepyska Mykhaila Drahomanova z Mykhailom Pavlykom [Correspondence of Mykhailo Drahomanov with Mykhailo Pavlyk]. (1876–1895). Chernivtsi, vol. V: 1886–1889. (in Ukrainian)
12. Editorship «Naukovoї Biblioteky» (1887). Pytania pro chytalni [Questions about reading rooms]. Pavlyk M. (compiler). *Pro rusko-ukraiïnski narodni chytalni*. Lviv : Z drukarni Tov. imeny Shevchenka, ch. 1, pp. 185–188.
13. Pavlyk, M. (compiler) (1887). *Pro rusko-ukraiïnski narodni chytalni* [About Ruthenian-Ukrainian public reading rooms]. Lviv : Z drukarni Tov. imeny Shevchenka, ch. 1. (in Ukrainian)
14. Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy u Lvovi [Central State Historical Archives of Ukraine in Lviv]. F. 663, op. 1, spr. 205.
15. Yashchuk, P.Y. (1959). *Mykhailo Pavlyk* [Mykhailo Pavlyk]: lit.-krytychnyi narys. Lviv : Knyzhkovo-zhurnalne vydavnytstvo. (in Ukrainian)